

Archeologienota Grimbergen – Eeuwlaan

Jordi Bruggeman

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteur: Jordi Bruggeman

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/137

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	6
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	6
2.3.2	Beschrijving geplande werken	7
2.3.3	Werkwijze	10
2.4	Assessmentrapport	10
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	10
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	17
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	24
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	26
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	27
3	Samenvatting	30
4	Bibliografie	31
4.1	Publicaties	31
4.2	Websites	31
5	Bijlagen	32
5.1	Archeologische periodes	32

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

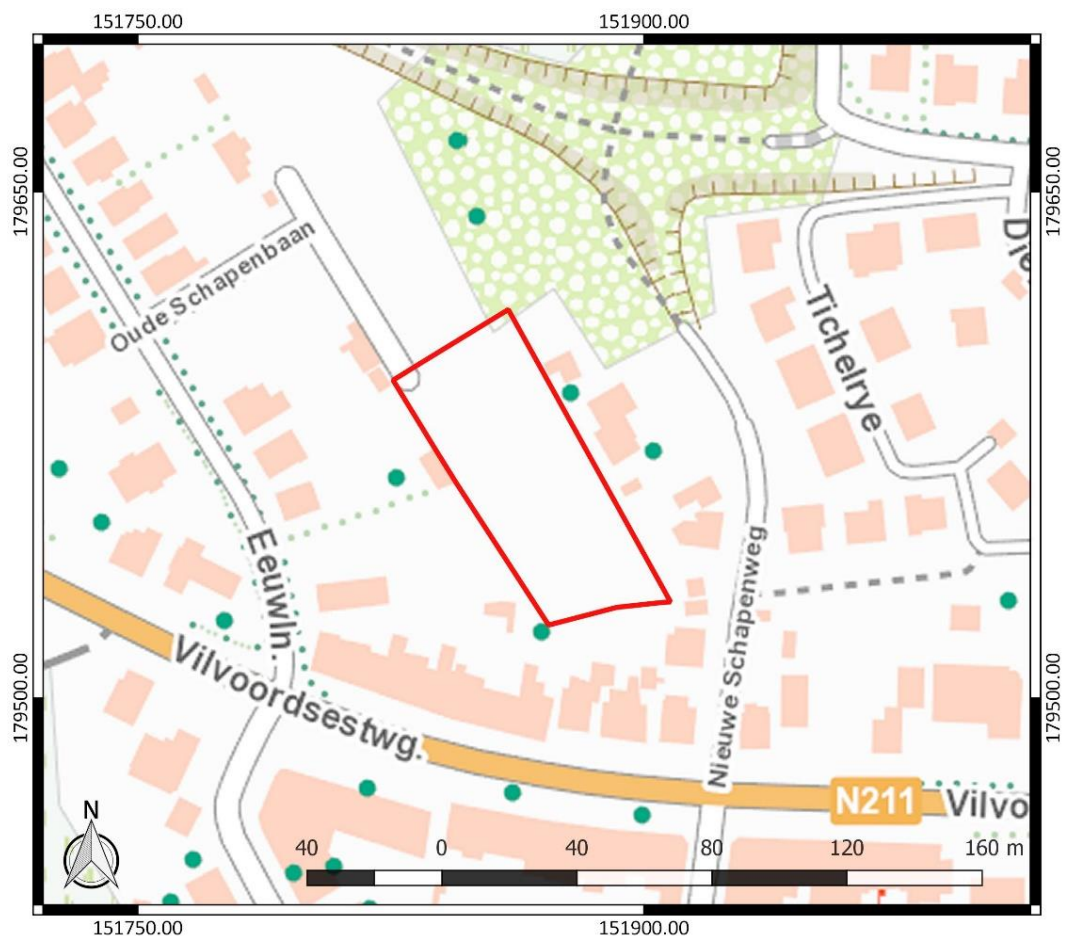
¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

Kadastrale percelen: Grimbergen, Afdeling 3, sectie H, nummer 130L

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 3524 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 26/08/2021 – 30/08/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, akkerland, grasland

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

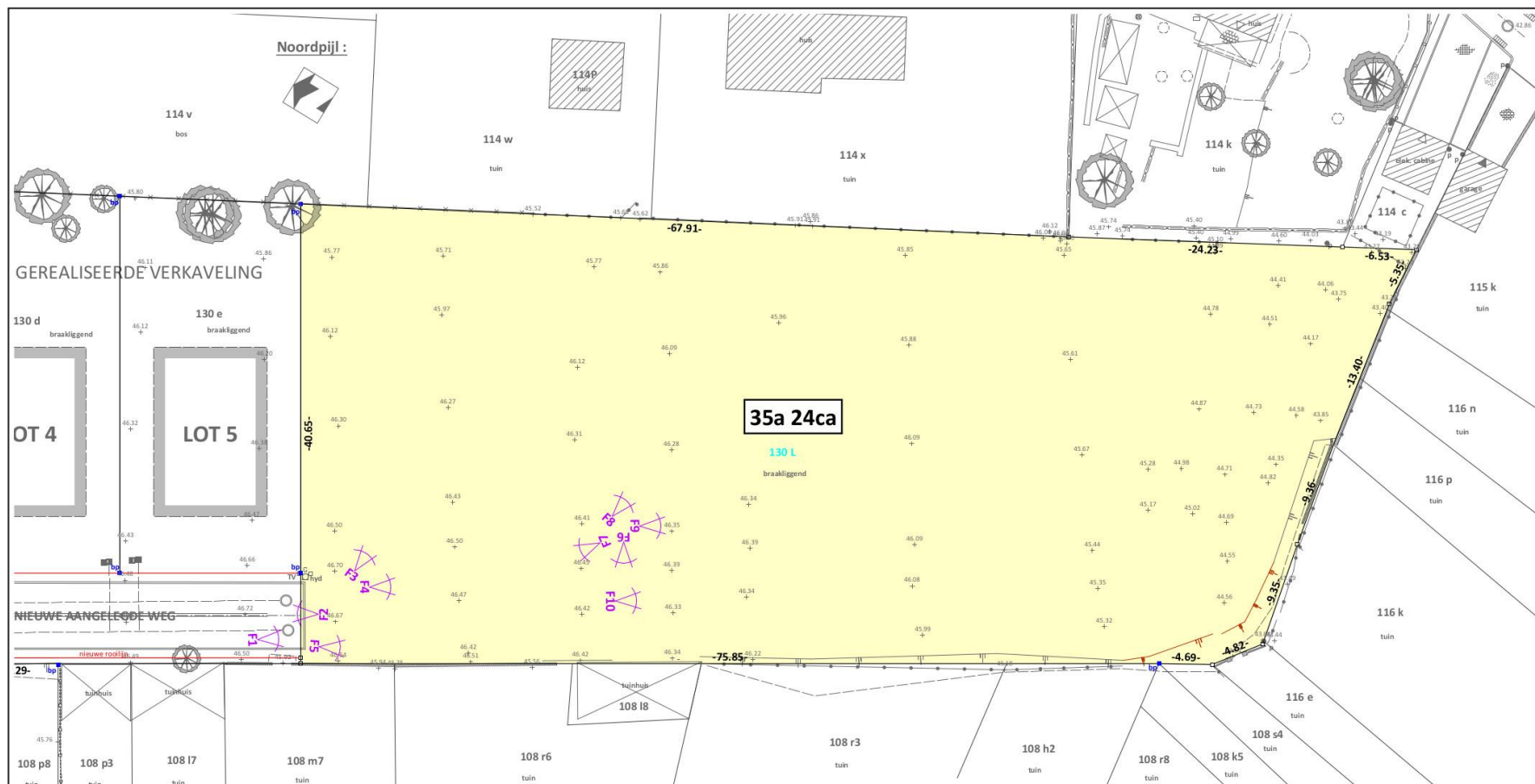
Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

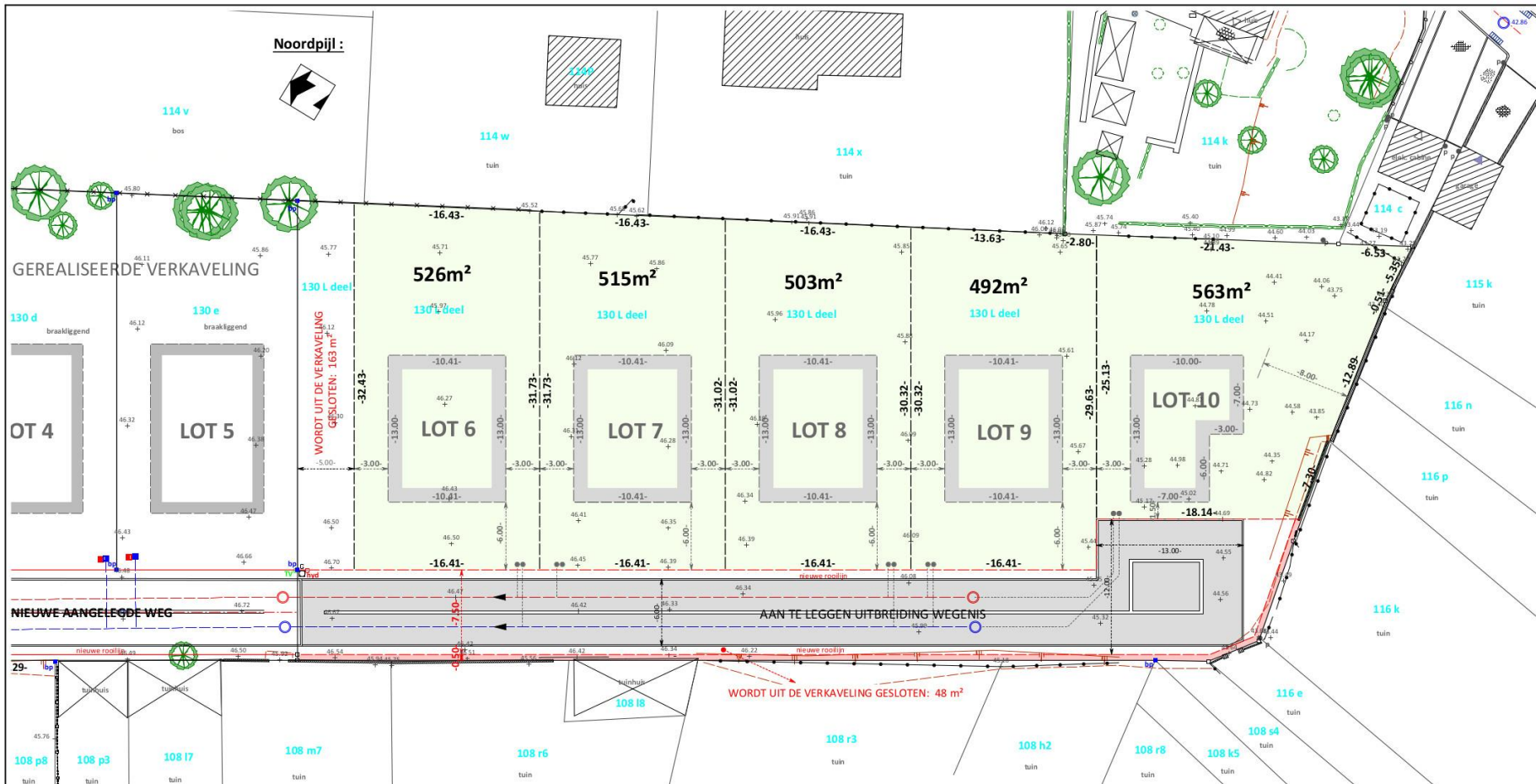
Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein (Figuur 3) zal een verkaveling gerealiseerd worden, bestaande uit vijf loten voor eengezinswoningen en de aanleg van wegenis. Nutsleidingen worden aangelegd langs de wegenis. De aanleg van woningen betekent vermoedelijk een verstoring van ca. 80 cm diepte. De woningen mogen echter onderkelderd worden. Dit betekent plaatselijk een grotere verstoringdiepte. De exacte funderingsdiepte en -techniek van de geplande infrastructuur ligt in deze fase nog niet vast. De locatie van bijvoorbeeld vorstranden, regenwaterputten en huisaansluitingen, die de verstoringdiepte van de eengezinswoningen overschrijden, ligt in het kader van de verkaveling nog niet vast.

Figuur 3: Plan bestaande toestand

Figuur 4: Plan ontworpen toestand

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

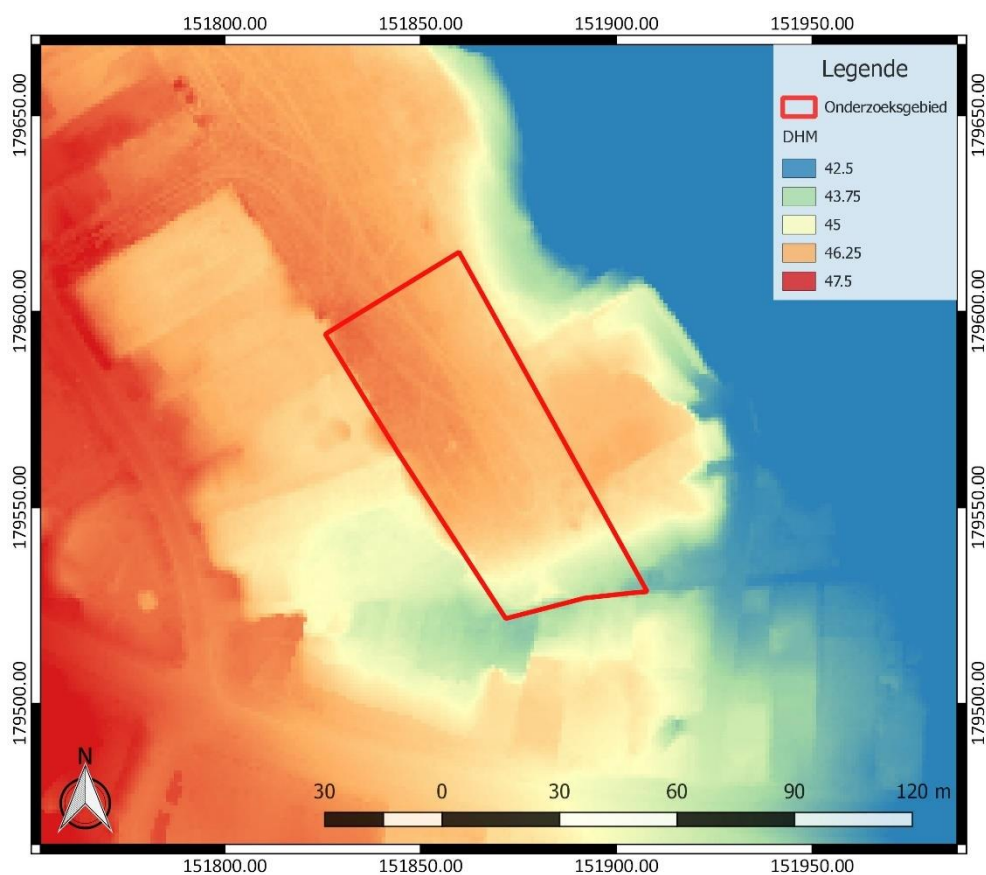
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

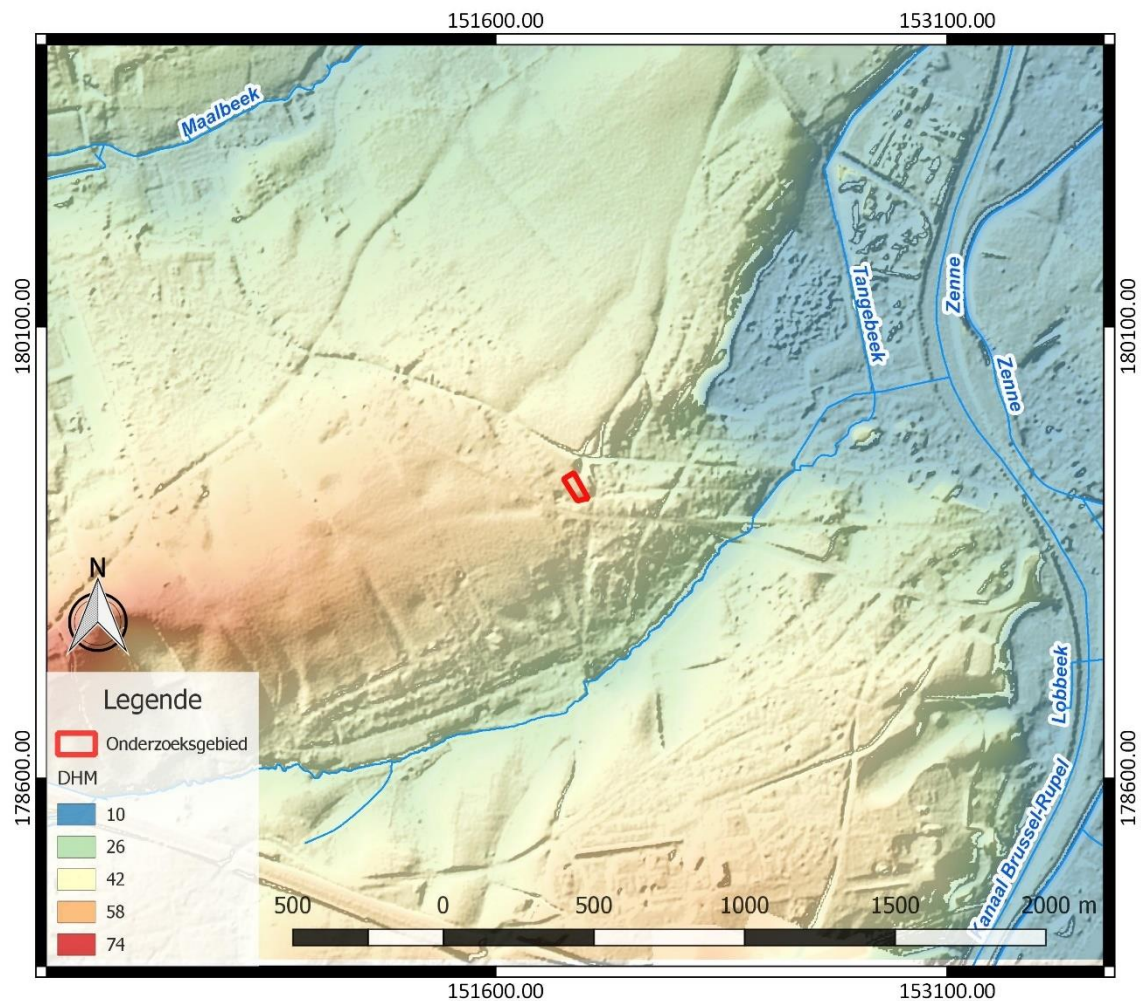
Het onderzoeksgebied is gelegen op ca. 1500 m ten zuidoosten van het centrum van Grimbergen en ca. 750 m ten westen van het gehucht Borcht (deelgemeente Grimbergen). Het sluit in het noordwesten aan op een vertakking van de Eeuwlaan. Op korte afstand ten oosten is de Nieuwe Schapenweg gelegen en ten zuiden de Vilvoordsesteenweg (Figuur 5). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Dijlebekken. Ten zuidoosten stroomt de Tangebeek in noordoostelijke richting. Deze ligt ca. 450 m van het onderzoeksgebied. Ten noordwesten is de Maalbeek gesitueerd die ook in noordoostelijke richting vloeit. Verder liggen ten oosten nog de Zenne en het kanaal Brussel-Rupel (Figuur 7).

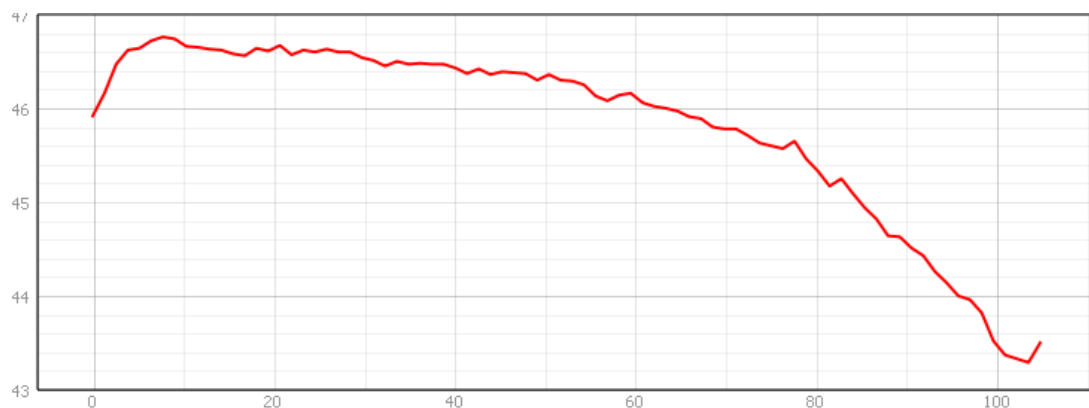
Figuur 5: Luchtfoto van 2020 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 6: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 7: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

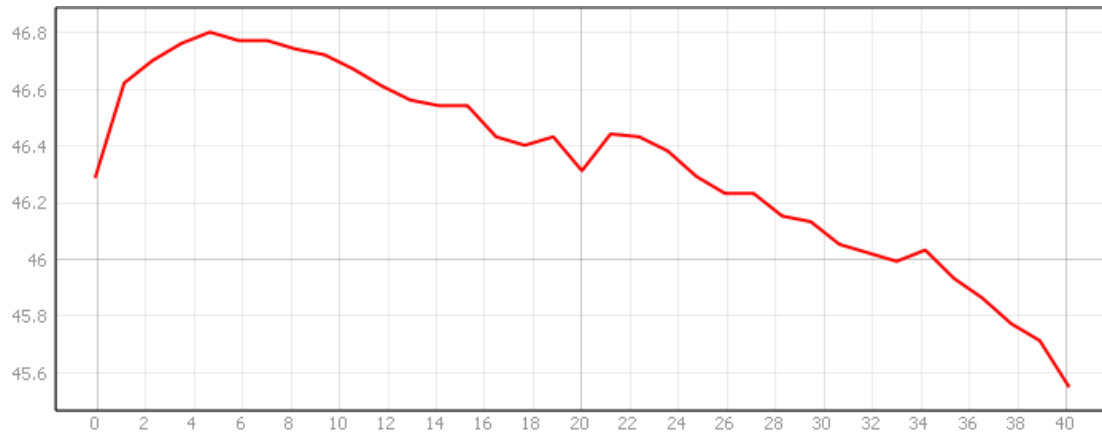
Figuur 8: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Het onderzoeksgebied bevindt zich in een sterk golvend tot heuvelig landschap (Figuur 27) waar de topografie op verscheidene plaatsen boven de 75 m stijgt³ in het Demer-Zenne-interfluvium.⁴ Grimbergen wordt gekenmerkt door een golvend landschap met in het zuidwesten haar hoogste

³ Bogemans 1996, 7

⁴ Degryse/Bourgeois s.d.

punt van 67 meter (de Potaardeheuvel).⁵ Ten noorden van het landschap waar zich het onderzoeksgebied zich in bevindt, situeert zich de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei - het vlakke gebied ten noorden van Brussel.⁶ De onderzoekszones bevinden zich op de zuidoostelijke helling van de Potaardeheuvel, op vrij korte afstand van het dal dat ingesneden werd door de Tangebeek (Figuur 28, Figuur 29 en Figuur 30).

Figuur 9: Hoogteverloop van zuidwest naar noordoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de overgang van de top van de Potaardeheuvel naar de noordoostelijke helling (Figuur 6). Het terrein loopt in het algemeen licht af in noordoostelijke en zuidwestelijke richting. Het duikt sterk naar beneden in het zuidoosten, waar zich een insnijding in de oostelijke flank van de Potaardeheuvel bevindt. Aan de zuidwestelijke rand is er een duidelijk hoogteverschil met het naastliggende terrein. Het terrein kent een hoogte van 43,3 tot 46,8 m TAW (Figuur 8).

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 10) bestaat grotendeels uit de Formatie van Lede. Dit wordt gekenmerkt door lichtgrijs fijn zand, dat soms kalksteenbanken bevat, kalkhoudend, fossielhoudend (*Nummulites variolarius*) en soms glauconiethoudend is en basisgrind bevat. In het uiterste zuidwesten bestaat de tertiaire ondergrond uit het Lid van Wemmel, gekenmerkt door grijs tot groen fijn zand, dat kleihoudend en glauconiethoudend is, met een basisgordel met *Nummulites wemmelensis*.⁷

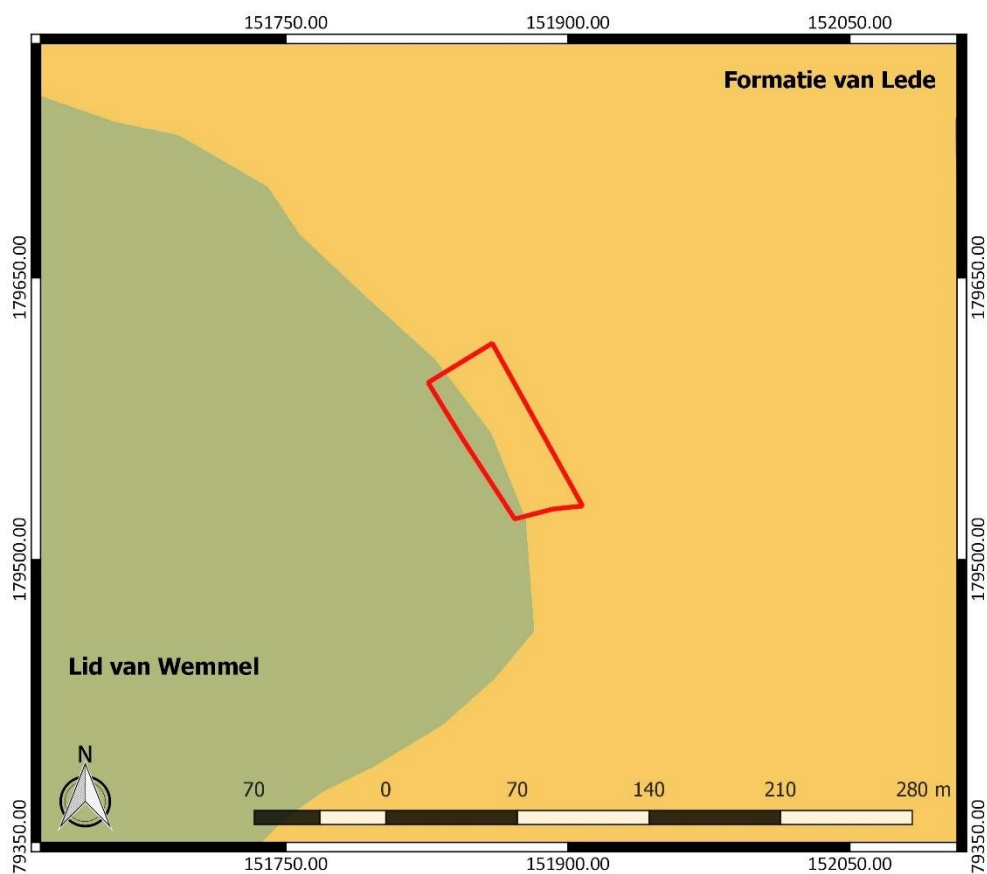
De quartairgeologische kaart (Figuur 11) geeft aan dat binnen het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair.⁸

⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Grimbergen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13657> (Geraadpleegd op 27-08-2021)

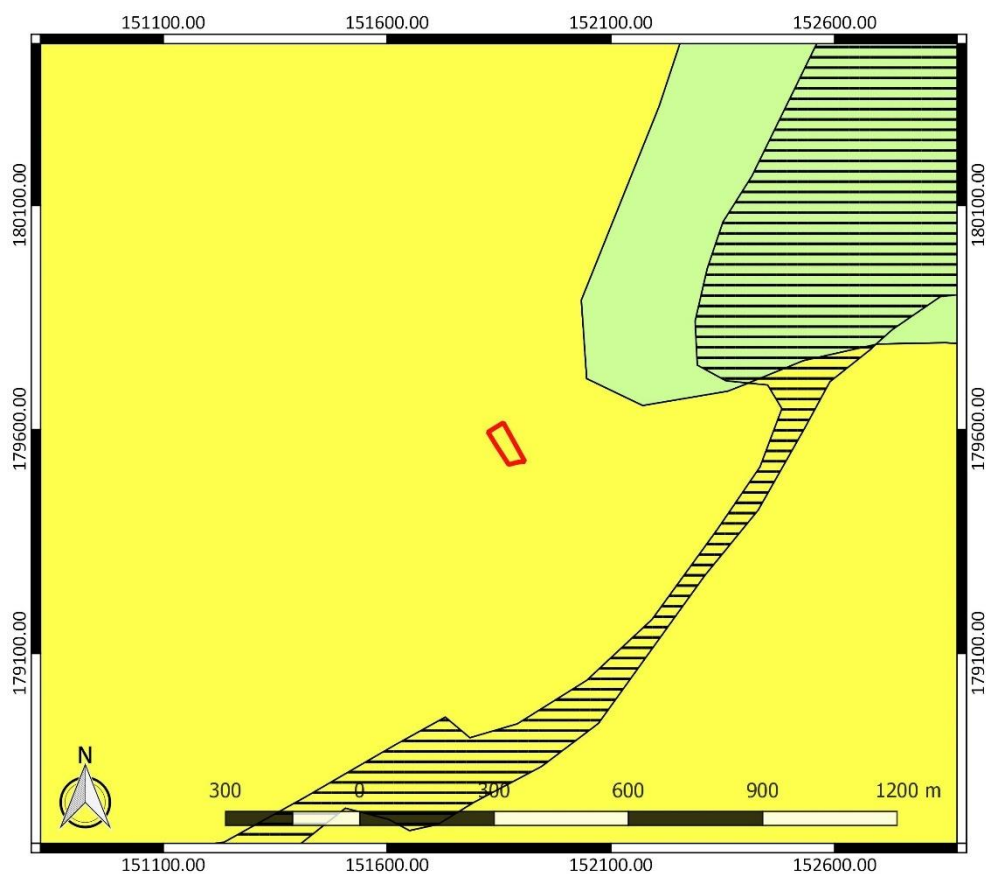
⁶ Bogemans 1996, 7

⁷ www.geopunt.be/kaart

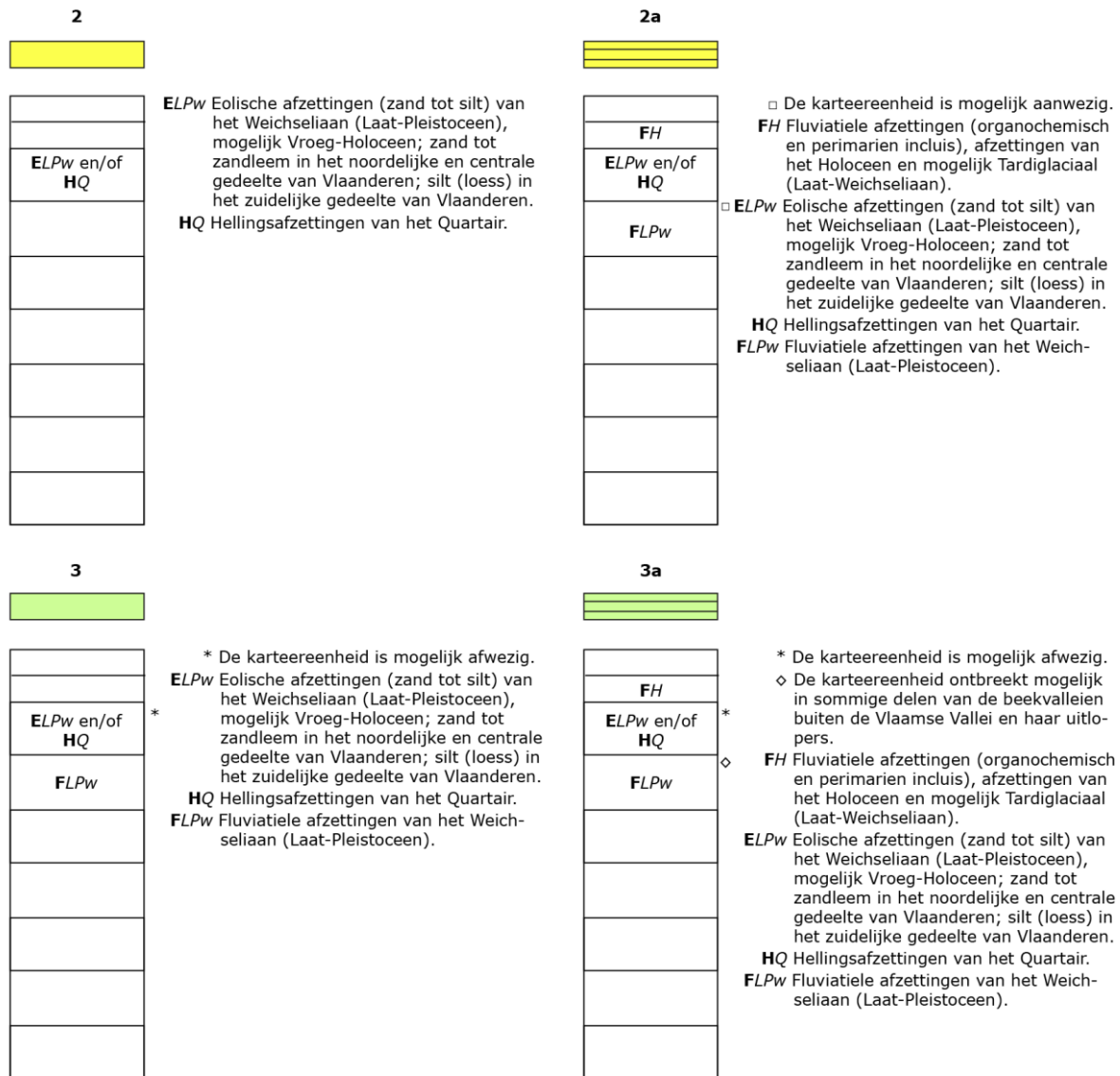
⁸ www.geopunt.be/kaart

Figuur 10: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 11: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

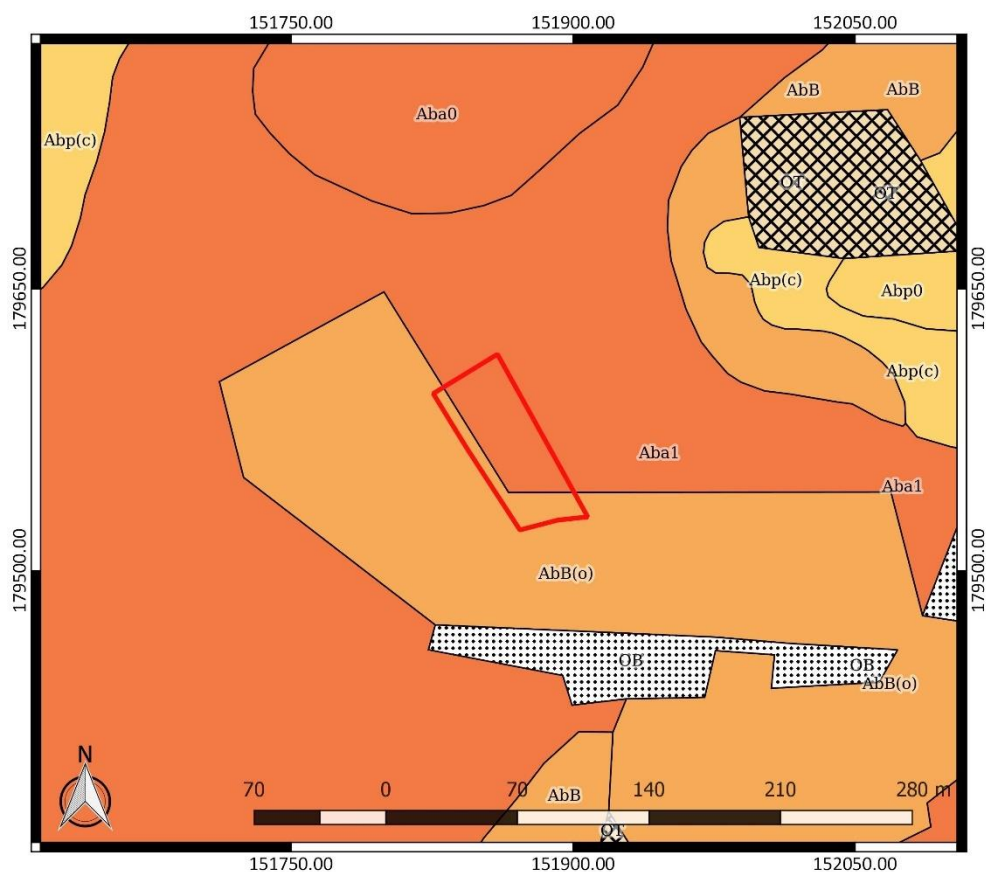

Figuur 12: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 13) situeert het onderzoeksgebied grotendeels ter hoogte van een droge leembodem met textuur B horizont en A horizont van minder dan 40 cm dik (Aba1). Deze is gekend als terre-à-briques. De A horizont van het oorspronkelijke profiel is door erosie gedeeltelijk of geheel verdwenen. De B horizont begint onmiddellijk onder de bouwvoor (Ap).⁹ In het zuiden en het zuidwesten, waar het terrein duidelijk afhelt naar de naastliggende percelen toe, wordt een droge leembodem met textuur B of structuur B horizont gesitueerd met een sterke antropogene invloed (AbB(o)). Deze gronden zijn kunstmatig ontstaan door de ontginning van het leemdek van Aba als baksteenaarde. Doorgaans werd het leem afgegraven tot op de C horizont (ca. 150 cm diep). Deze uitgebakte gronden bestaan meestal uit een dunne, humeuze Ap horizont rustend op een mengsel van verweerde leem en licht verweerd moedermateriaal. Op de plaatsen waar de steenovens gestaan hebben, is de grond sterk vergraven en bevat hij steenresten en as.¹⁰ De lageregelegen zones aan de randen en op percelen die aansluiten op het onderzoeksgebied werden dus gebruikt voor leemontginning. Het is te verwachten dat het archeologisch bodemarchief hier verstoord is.

⁹ Louis 1961, 32-33

¹⁰ Louis 1961, 40-41

Figuur 13: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 14: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruiksk kaart gras en struiken te bemerken. Aan de randen komen ook bomen voor (Figuur 14). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 5).

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De oudste vermelding van Grimbergen gaat terug tot het einde van de 11de of het begin van de 12de eeuw en komt waarschijnlijk van het Germaanse “Grandaberga”, een samenstelling van “Granda” (grindzand) en “berga” (heuvel). De oorsprong van Grimbergen zelf is onzeker. In het oude keurrecht en de grondindeling is er een duidelijke Frankische invloed aanwezig. Daarnaast wijst de rechtssituatie vermoedelijk in de richting van een late Frankische nederzetting, die niet ouder is dan de 9de eeuw. Ook de belangrijke hoven die evolueerden tot een motte, borgt of kasteel, ondersteunen deze theorie.¹¹

In de 12de eeuw (voor 1150) hadden de Berthouts een aanzienlijk allodiaal patrimonium opgebouwd, dat bekend stond als het Land van Grimbergen. Hiermee oefenden ze controle uit over de handel van de Brabantse en de Mechelse steden over het water. Het castrum van de heren van Grimbergen, ca. 2 km ten zuidoosten van de latere dorpskern, was strategisch gevestigd aan de rand van hun kerngebied nabij de Zenneovergang en een belangrijk wegenknooppunt. Tegenwoordig bestaat dit gebied uit de wijk Borgt. De Berthouts verbleven minstens van de 10de tot en met de 12de eeuw op een versterkte motte. De bewoning op de motte gaat minstens terug tot de 8ste eeuw. Om hun groeiende politieke macht te verstevigen, richtten de Berthouts in 1128 een norbertijnenabdij op, ten noordwesten van Borgt, op een hoogte naast de dorpskern. Grimbergen werd geleidelijk aan omgevormd tot een belangrijk geestelijk centrum.¹²

Deze sterke machtsontplooiing van de Berthouts op zowel politiek als geestelijk domein, ging ten koste van hun leenheer, de hertog van Brabant en resulteerde in de Grimbergse Oorlog. Deze begon met de slag van Ransbeek in 1142, waarbij de abdij in vlammen opging. In 1159 werd de oorlog beëindigd met de verwoesting van de burcht van de Berthouts. De abdij zou spoedig heropgebouwd worden, maar de zelfstandigheid van de Berthouts was voorgoed voorbij. Het patrimonium van de Berthouts werd vermoedelijk in 1197 verdeeld onder de broers Gerard III en Arnout II, waarbij Grimbergen een gemeenschappelijk bezit bleef. De bezittingen werden achtereenvolgens geërfd door verschillende adellijke families. In de 15de eeuw leidde de trouw van de heren van Grimbergen aan de Bourgondiërs en de Spaanse Habsburgers tot de belegering van hun waterburcht door Maximiliaan van Oostenrijk in 1488 en door hertog Albert Van Saksen in 1489. De laatstgenoemde liet het kasteel tot op de funderingen afbreken. Het werd later herbouwd.¹³

De tweede helft van de 16de eeuw stond in het teken van de godsdienststoebelen en de Tachtigjarige Oorlog. In 1566 werd de abdij geplunderd en gedeeltelijk vernield door de beeldenstormers. De monniken zouden niet terugkeren vóór 1600. Tegen 1568 had Filips II het deel van Grimbergen dat in het bezit was van Willem van Nassau geconfisqueerd. In 1577 staken de Spaanse garnizoenen op bevel van Filips II de brug over het kanaal (de Verbrande Brug) in brand en in 1584 deden ze hetzelfde met de abdij en de kerk. Een deel van Grimbergen werd in 1609 terug overgedragen aan de oudste zoon van Willem van Nassau (Filips-Willem). In 1625 werd Grimbergen tot graafschap verheven en in 1686 werd het een prinsdom. In 1757 werd de verdeling van het grondgebied

¹¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Grimbergen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120645> (geraadpleegd op 7 november 2018)

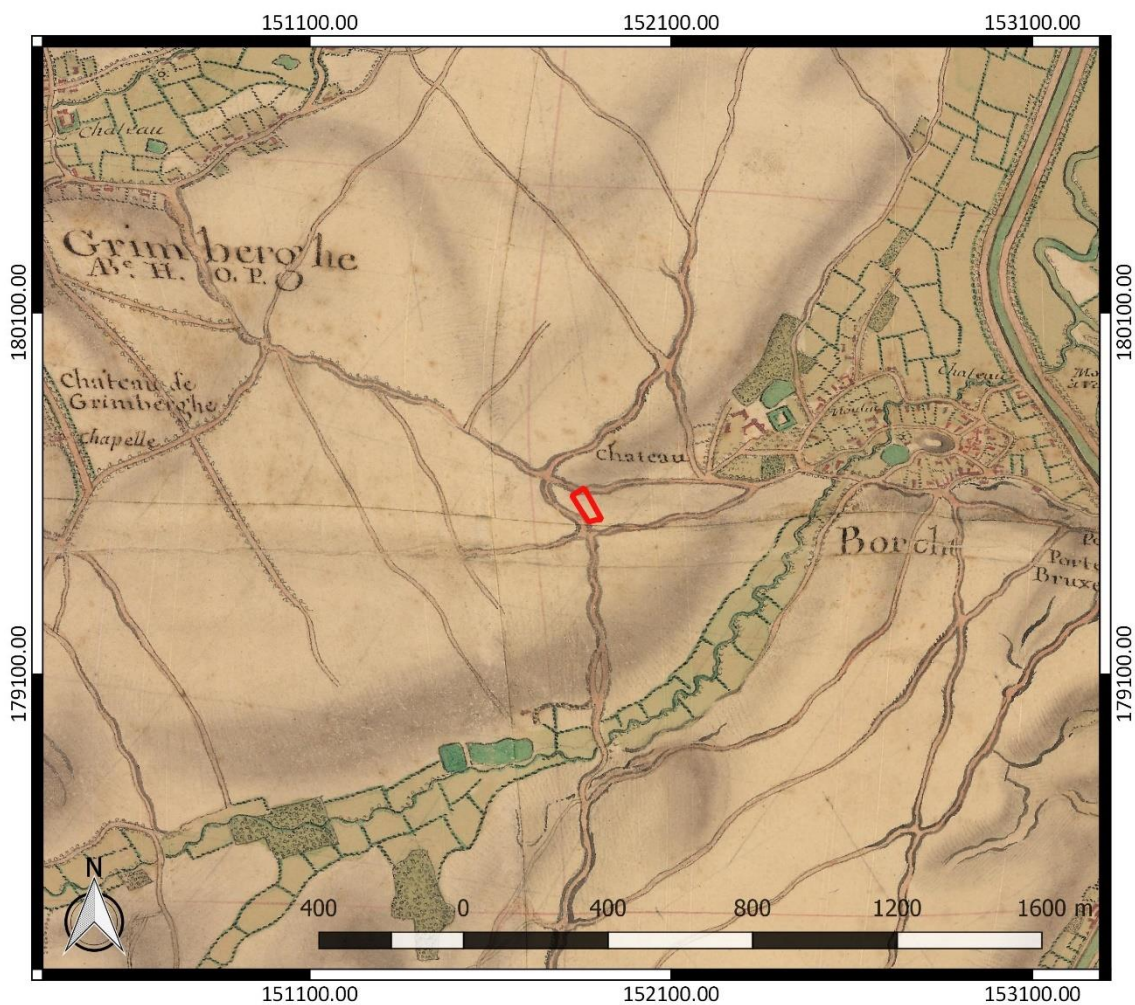
¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Grimbergen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120645> (geraadpleegd op 7 november 2018)

¹³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Grimbergen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13657> (Geraadpleegd op 27-08-2021)

opgeheven. Na de komst van de Fransen in 1794 werd Grimbergen de hoofdplaats van een van de 38 kantons.¹⁴

Oorspronkelijk groeide de dorpsstructuur van Grimbergen uit twee afzonderlijke kernen: enerzijds de burcht te Bort en anderzijds het dorpscentrum. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er een groot aantal nieuwe woonwijken bij.¹⁵

Op de Villaretkaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), bevindt het onderzoeksgebied zich in het open gebied tussen de dorpskern van Grimbergen en de wijk de wijk Borcht. Het lijkt ingesloten tussen verschillende wegen (Figuur 15), maar is afgaande op de latere kaarten ten westen ervan gelegen.

Figuur 15: Villaretkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

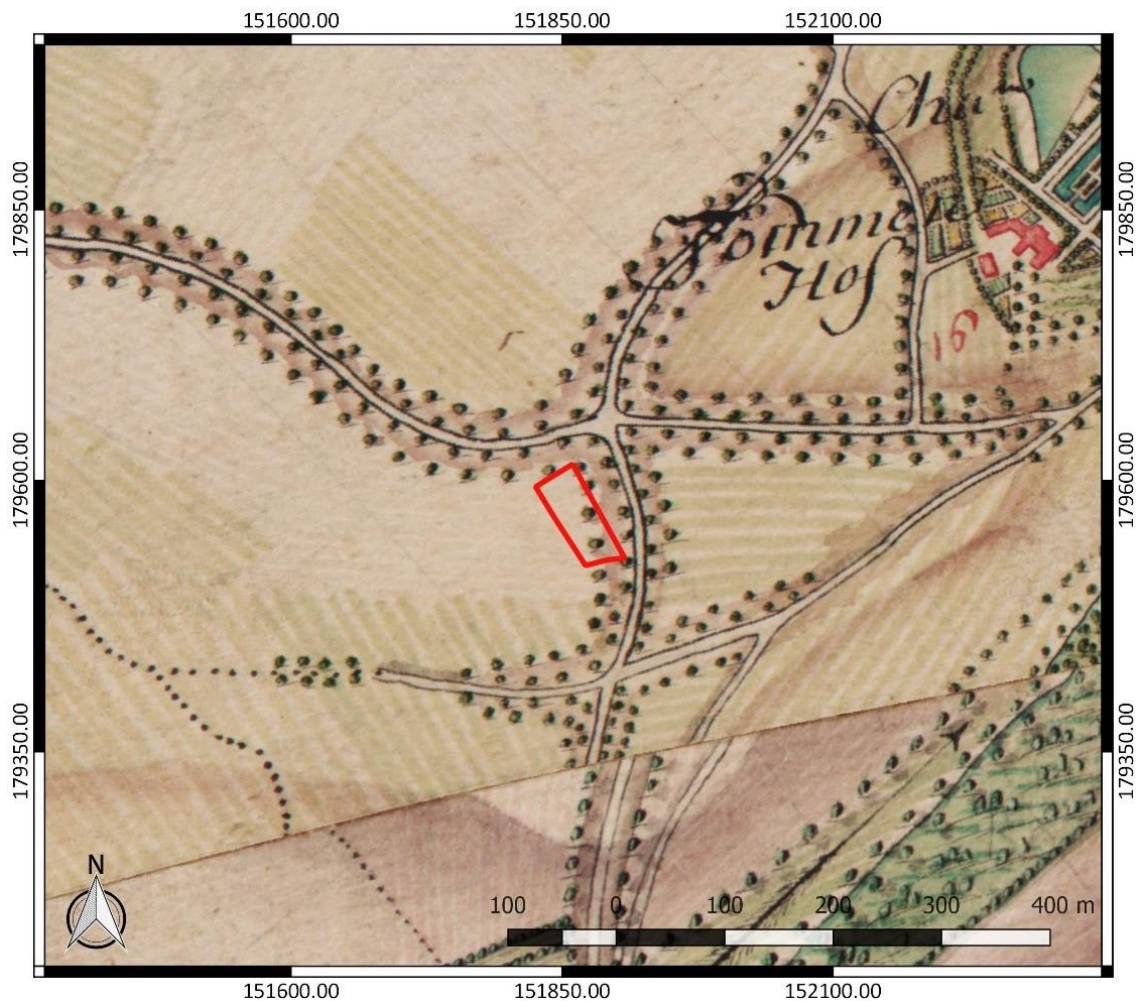
¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Grimbergen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13657> (Geraadpleegd op 27-08-2021)

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Grimbergen [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13657> (Geraadpleegd op 27-08-2021)

Figuur 16: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 16). Het bevindt zich ten westen van de weg die op heden benoemd wordt als de Nieuwe Schapenweg. Ten noorden bevindt zich de verbindingsweg tussen Grimbergen en Borcht. Het kasteel Tommenhof bevindt zich op vrij korte afstand ten noordoosten van het onderzoeksgebied.

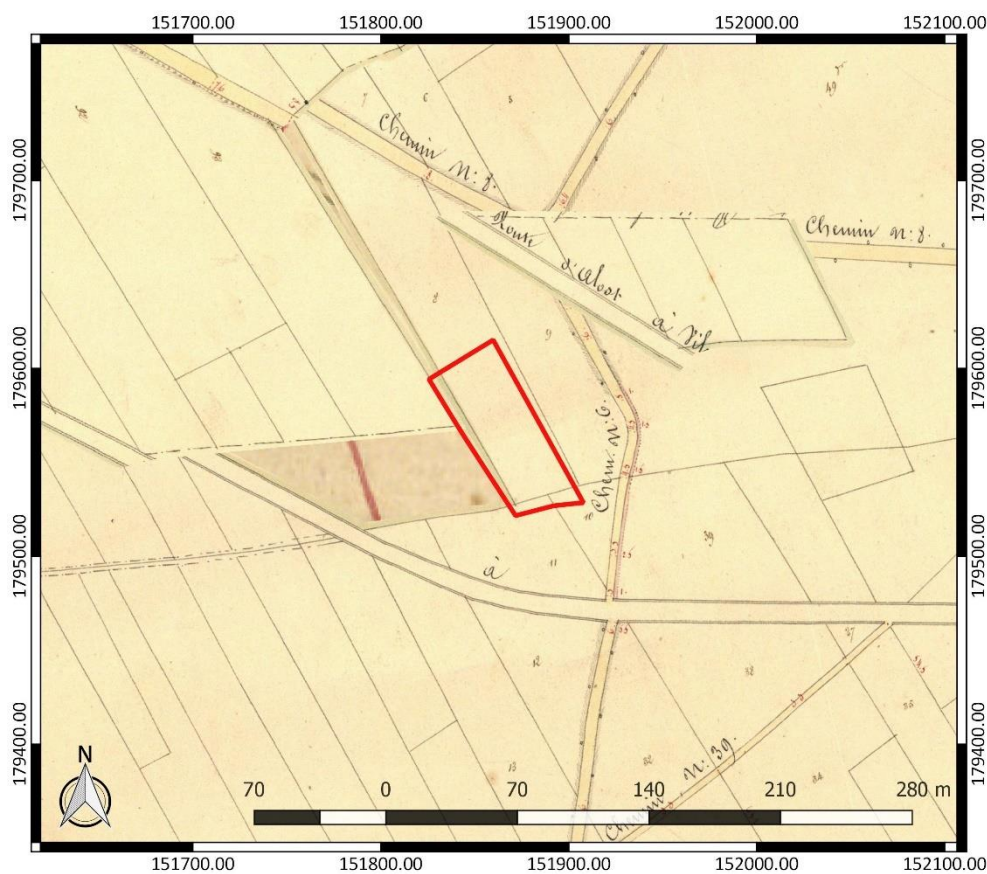

Figuur 17: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

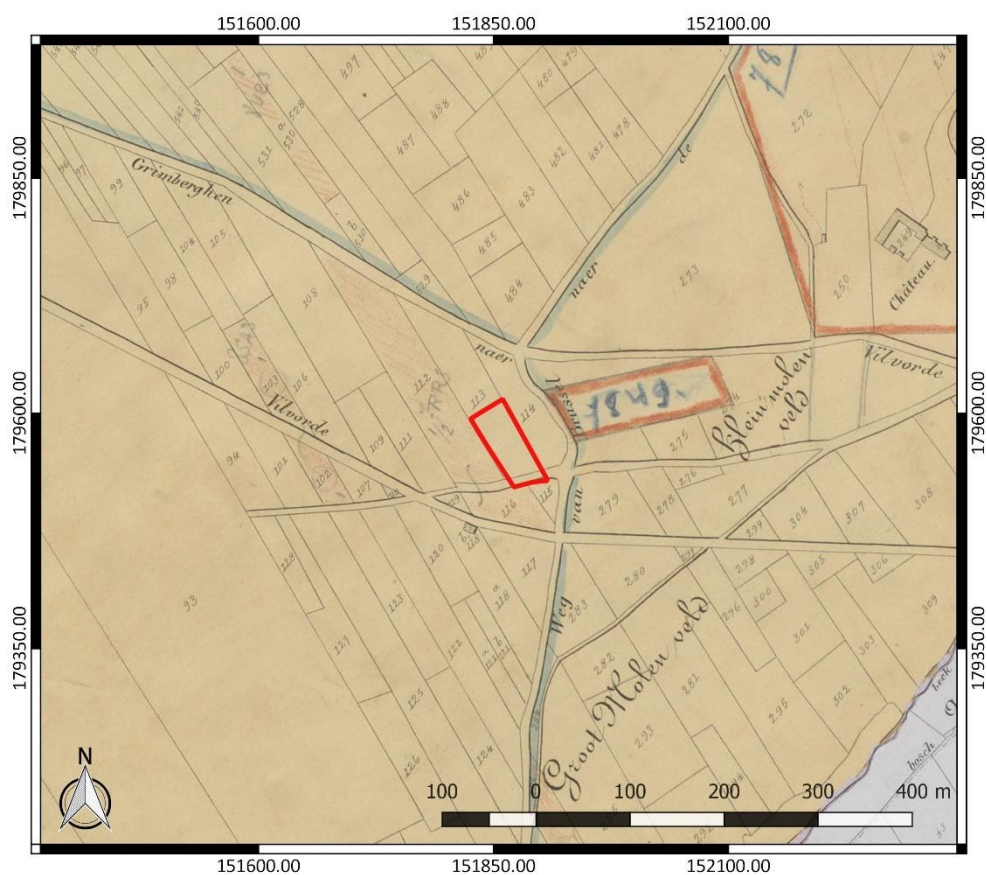
Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is te zien dat het onderzoeksgebied deel uitmaakt van een groter perceel dat ten zuidwesten aansluit op de verbindingsweg tussen Grimbergen en Borcht. Vermoedelijk was het terrein nog steeds in gebruik als akkerland (Figuur 18). Ten zuiden is de Vilvoordsesteenweg te zien, die deel uitmaakt van de provincieweg Aalst - Vilvoorde, aangelegd tussen 1820 en 1825.¹⁶ De Borgtstraat ten noorden van het onderzoeksgebied die de oorspronkelijk verbindingsweg was tussen Grimbergen en Vilvoorde langs het gehucht Borgt verloor belangrijkheid toen de provinciale steenweg Aalst-Vilvoorde werd aangelegd.¹⁷ Langs de zuidzijde van het onderzoeksgebied wordt op de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) een weg weergegeven die een verkorting vormt van de verbinding tussen de Vilvoordsesteenweg en Borcht. De weg ten oosten van het onderzoeksgebied die nu de Nieuwe Schapenweg noemt wordt op de zogenaamde Popp-kaart de “Weg van Brussel naer de Verbrandebrug genoemd”.

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Vilvoordsesteenweg [online] <https://id.erfgoed.net/themas/8381> (Geraadpleegd op 27-08-2021)

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Borgtstraat [online] <https://id.erfgoed.net/themas/8365> (Geraadpleegd op 27-08-2021)

Figuur 18: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 20: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 21: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 22: Luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

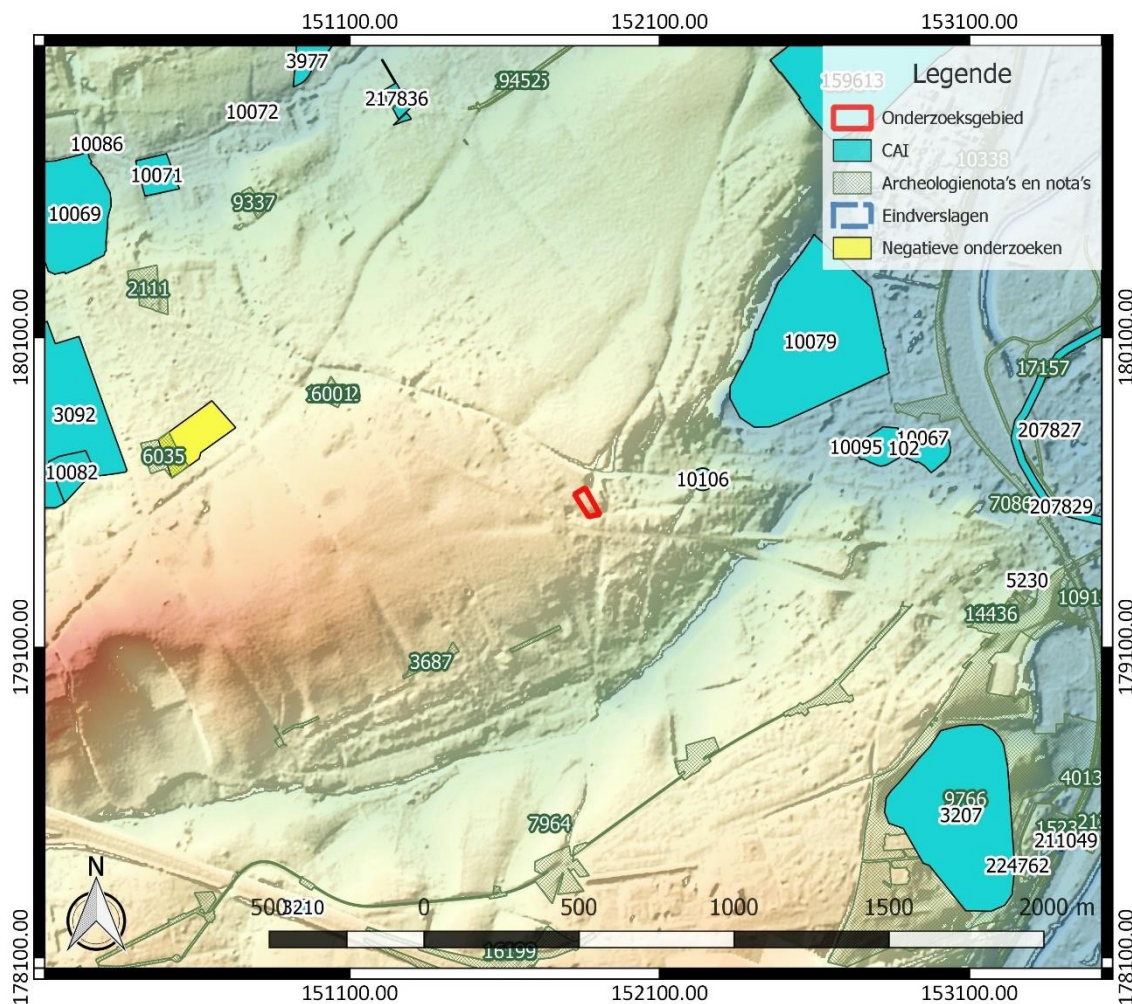

Figuur 23: Luchtfoto uit 2018 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 20) geeft gras- of akkerland weer ter hoogte van het onderzoeksgebied en ook de rest van het grotere perceel dat aansluit op de Borgtstraat. Een luchtfoto uit 1979-1990 en uit 2003 (Figuur 21 en Figuur 22) tonen een gelijkaardig beeld. Op diegene van 2000-2003 is ten noordwesten van het onderzoeksgebied, maar op dat moment nog deel uitmakend van hetzelfde perceel is een circulaire structuur te zien, die mogelijk als kringgreppel kan geïnterpreteerd worden. Op de luchtfoto van 2018 is er ten noordwesten van het onderzoeksgebied een weg in aanbouw in het kader van een verkaveling op een deel van het grotere perceel waar ook het onderzoeksgebied binnen gesitueerd was (Figuur 23). Het beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 5).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 24). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Figuur 24: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerendergoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

Op ca. 70 m ten noordwesten van het onderzoeksgebied is op de luchtfoto van 2000-2003 een circulaire structuur te zien met een diameter van ca. 15 m (buitenzijde) die mogelijk als kringgreppel kan geïnterpreteerd worden (Figuur 22). Een mogelijke verklaring is dat het om een gracht gaat van een begravingstructuur uit de metaaltijden.

In de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied zijn er nog geen gekende archeologische waarden. De meest nabijgelegen CAI-locatie bevindt zich ca. 250 m ten oosten van het onderzoeksgebied, wat lager op de helling. Het betreft een lazerij uit de late middeleeuwen (CAI ID 101106).¹⁸ Deze locatie draagt weinig bij tot het inschatten van het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Het Prinsenhof (CAI ID 3092) ten noordwesten van het onderzoeksgebied op de noordelijke flank van de Potaardeheuvel, was een versterkt kasteel uit de late middeleeuwen. Vermoedelijk werd de eerste burcht in de 13de eeuw opgericht. Deze burcht werd afgebroken bij de belegering van 1489. Het huidige kasteel, een poortdonjon/kasteel met woontoren, werd kort daarna opgericht.¹⁹ Het aansluitende Guldendal (CAI ID 10082) was een alleenstaande hoeve uit de 17de eeuw. Deze diende voorheen als de paardenstallen van het Prinsenhof.²⁰

Verder zijn er op de top of flanken van de Potaardeheuvel in de omgeving van het onderzoeksgebied geen CAI-locaties aanwezig. Ten zuidwesten van het onderzoeksgebied werd voor drie zones op de zuidoostelijke flank van de Potaardeheuvel een archeologienota opgesteld (ID 3687). Een groot deel van deze zones blijkt in het verleden onderhevig geweest aan erosie. Door deze erosie wordt het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied gereduceerd. Controleboringen toonden aan dat er op verschillende plaatsen een jong pakket colluvium is afgezet.²¹ Ook deze locaties dragen niet bij tot het inschatten van het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied, buiten het gegeven dat er rekening dient gehouden te worden met erosie en colluvium. Een proefsleuvenonderzoek in de buurt van het hoger vernoemde Prinsenhof (negatief onderzoek gedeeltelijk ter hoogte van de archeologienota met ID 6035) leverde paalsporen, kuilen, greppels, drainagegreppels en natuurlijke sporen op. De drainagegreppels dateren vermoedelijk in de nieuwe of nieuwste tijd, omdat ze het laat- of post-middeleeuwse colluvium doorsnijden. De andere sporen kunnen niet nader gedateerd worden. Alle gegevens wijzen er op een slechte bewaringstoestand van het bodemarchief. Het terrein is sterk geërodeerd en toont tekenen van verspoeling van moedermateriaal. Dit wordt gestaafd door de beperkte bewaringsdiepte van de aangetroffen sporen.²²

Ten zuidoosten van het onderzoeksgebied op de zuidoostelijke flank van de heuvel ten zuiden van de Tangebeek en dus met gelijkaardige landschappelijke kenmerken als het onderzoeksgebied is een vluchtborg uit de late ijzertijd gekend (CAI ID 3207). De kunstmatige aardewerken zouden duiden op een Nervische versterking en/of Romeinse bewoning. De datering zelf is echter onzeker.²³

In de vallei van de Zenne, ten oosten van het onderzoeksgebied, zijn er nog enkele CAI-locaties. Een eerste heeft betrekking op het Ter Tommenhof (CAI ID 10079). Het was in de late middeleeuwen een alleenstaande site met walgracht. Op basis van het toponiem Borgt lijkt het mogelijk dat er ooit een

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Lazarij [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10106> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Prinsenhof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3092> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Guldendal [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10082> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

²¹ Bruggeman 2017, 60

²² Cléda *et al.* 2016, 31-32

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Drie Fonteynen [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/3207> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

motte aanwezig was.²⁴ op de Senecaberg (CAI ID 102), zijn sporen van een nederzetting uit de Karolingische periode aangetroffen (zie ook 2.4.2). Hier bevond zich een motte uit de volle middeleeuwen. De motte werd voor het eerst vermeld in 1275, maar is waarschijnlijk veel ouder en is verwoest na de slag van Ransbeek in 1142. De motte zelf zou in de 11de eeuw zijn opgericht en werd er bekroond met een houten wachttoren. In de 12de eeuw werd er eerst een grotere houten toren opgericht, die later plaats moest maken voor een houten aula of galerij. Op de heuvel zijn een aantal houten constructies aangetroffen. De 8-vorm van het opper- en neerhof is er goed bewaard. Ook is er een alleenstaande hoeve - een neerhof - aangetroffen op een kleine hoogte met elliptisch grondplan, waarop de huidige Sint-Salvatorkerk opgericht is.²⁵ De Sint-Salvatorkerk (CAI ID 10067, gesitueerd ter hoogte van CAI ID 102) was de voormalige abdijkerk, die voor 1105 opgericht zou zijn.²⁶ De huidige is oorspronkelijk opgetrokken rond 1500.²⁷ Een watermolen (CAI ID 10095, gesitueerd aan de westzijde van CAI ID 102), bevond zich ook ten noordoosten van het onderzoeksgebied. Dit zou een laatmiddeleeuwse watermolen zijn geweest die aan de voet van de Borgtberg gelegen was.²⁸

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Andere archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het terrein is ca. 1500 m ten zuidoosten van het centrum van Grimbergen gelegen en ca. 750 m ten westen van het gehucht Borch (deelgemeente Grimbergen). Het terrein kent een gunstige landschappelijke ligging op de overgang van de top van de Potaardeheuvel naar de noordoostelijke helling. De noordoost-zuidwest georiënteerde Potaardeberg wordt zowel aan de noordwestzijde als aan de zuidoostzijde door een waterloop omgeven, respectievelijk de Maalbeek en de Tangebeek. In de omgeving zijn verschillende waterlopen aanwezig.

Ter hoogte van de Potaardeberg zijn in de omgeving van het onderzoeksgebied slechts weinig archeologische waarden gekend. Het betreft een lazerij uit de late middeleeuwen en het Prinsenhof, waarvan de eerste burcht vermoedelijk in de 13de eeuw werd opgericht. Het gaat dus om bouwkundige relictten die weinig zeggen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Ter hoogte van drie terreinen op de zuidelijke flank van de Potaardeberg werd erosie vastgesteld en een proefsleuvenonderzoek op de noordelijke flank bleek negatief. Alle

²⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Ter Tommenhof [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10079> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Senecaberg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/102> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Salvatorkerk [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10067> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Parochiekerk Allerheiligste Verlosser [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/75293> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Watermolen [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10095> (Geraadpleegd op 28-08-2021)

gegevens wijzen er op een slechte bewaringstoestand van het bodemarchief. Het terrein is er sterk geërodeerd en toont tekenen van verspoeling van moedermateriaal. Dat het onderzoeksgebied wel degelijk archeologisch potentieel kent blijkt uit de vaststelling van een vluchtburg uit de late ijzertijd ten zuidoosten van het onderzoeksgebied op de zuidoostelijke flank van de heuvel ten zuiden van de Tangebeek. De kunstmatige aardewerken zouden duiden op een Nervische versterking en/of Romeinse bewoning. Op een luchtfoto van 2000-2003 is op ca. 70 m ten noordwesten van het onderzoeksgebied een circulaire structuur te zien met een diameter van ca. 15 m (buitenzijde) die mogelijk als kringgreppel kan geïnterpreteerd worden (Figuur 21). Een mogelijke verklaring is dat het om een gracht gaat van een begravingsstructuur uit de metaaltijden. Dit wijst ook op het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied.

Het potentieel op steentijd artefactensites wordt laag ingeschat omwille van de grote afstand tot de dichtstbijzijnde beek, die op ca. 450 m gelegen is. Relevante archeologische waarden uit steentijd zijn in de omgeving tot nog toe ook niet gekend, wat deze inschatting ondersteunt.

De bodemkaart in combinatie met het digitaal hoogtemodel maakt duidelijk dat in het uiterste zuiden en aan de zuidwestelijke rand van het onderzoeksgebied leemwinning heeft plaatsgevonden die een verstoring van het bodemarchief in deze delen van het onderzoeksgebied heeft veroorzaakt. Ter hoogte van het grootste deel van het onderzoeksgebied werd een droge leembodem met textuur B horizont en A horizont van minder dan 40 cm dik gekarteerd.

Vanaf de 18de eeuw beschikken we over historische kaarten en luchtfoto's om de gebruiksevolutie van het terrein te reconstrueren. Dit leert ons dat het terrein vanaf dan tot op heden in gebruik was als gras- of akkerland. Het bevindt zich in de buurt van verschillende belangrijke verbindingswegen, onder meer tussen Grimbergen en Borcht. Op een luchtfoto van 2018 is een weg in aanbouw ten noordwesten van het onderzoeksgebied in het kader van een verkaveling op een deel van het grotere perceel waar ook het onderzoeksgebied binnen gesitueerd was.

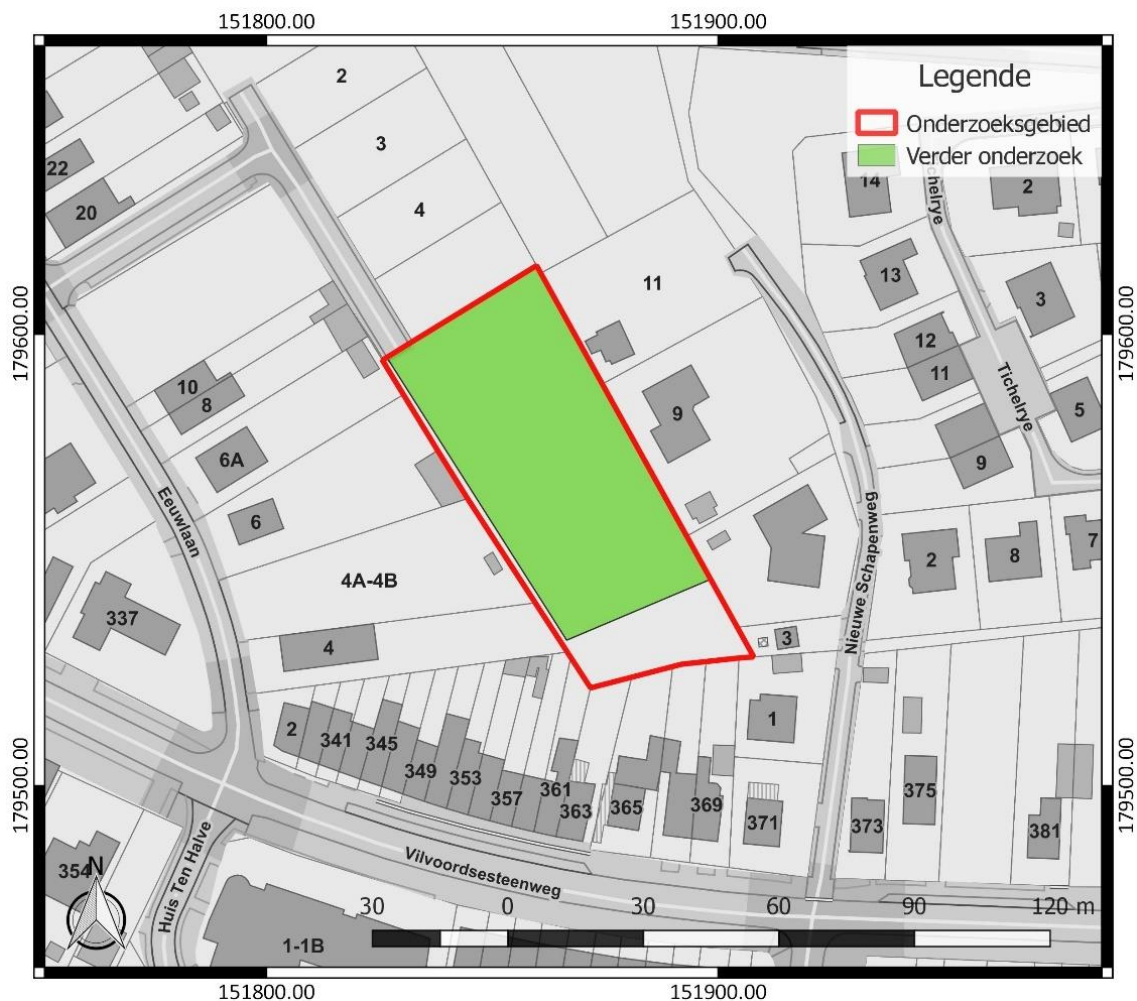
Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de bouw van woningen en de aanleg van wegenis. Van verschillende bodemingrepen ligt de precieze verstoringsdiepte niet vast. Dit doet besluiten dat binnen het volledige onderzoeksgebied het bodemarchief bedreigd is.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het terrein kent een gunstige landschappelijk ligging op de overgang van de top van de Potaardeheuvel naar de noordoostelijke helling. Ter hoogte van de Potaardeberg zijn er in de omgeving van het onderzoeksgebied slechts weinig archeologische waarden gekend. Ter hoogte van drie terreinen op de zuidelijke flank van de Potaardeberg werd erosie vastgesteld en een proefsleuvenonderzoek op de noordelijke flank bleek negatief. Dat het onderzoeksgebied wel degelijk archeologisch potentieel kent blijkt uit de vaststelling van een vluchtburg uit de late ijzertijd ten zuidoosten van het onderzoeksgebied op de zuidoostelijke flank van de heuvel ten zuiden van de Tangebeek. De kunstmatige aardewerken zouden duiden op een Nervische versterking en/of Romeinse bewoning. Op een luchtfoto van 2000-2003 is op ca. 70 m ten noordwesten van het onderzoeksgebied een circulaire structuur te zien met een diameter van ca. 15 m (buitenzijde) die mogelijk als kringgreppel kan geïnterpreteerd worden. Een mogelijke verklaring is dat het om een gracht gaat van een begravingsstructuur uit de metaaltijden. Dit wijst ook op het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Het potentieel op steentijd artefactensites wordt laag ingeschat omwille van de grote afstand tot de dichtstbijzijnde beek en het ontbreken van relevante archeologische waarden uit de steentijd in de omgeving.

Gezien het archeologisch potentieel van het terrein is daarom bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig. De bodemkaart in combinatie met het digitaal hoogtemodel maakt duidelijk dat in het uiterste zuiden en aan de zuidwestelijke rand van het onderzoeksgebied leemwinning heeft plaatsgevonden die voor een verstoring van het bodemarchief in deze delen van het onderzoeksgebied heeft veroorzaakt. Dit betekent dat een deel van het onderzoeksgebied kan uitgesloten worden voor verder vooronderzoek. De zone voor verder vooronderzoek beslaat een oppervlakte van ca. 2805 m² (Figuur 25).

Figuur 25: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood en de zone voor verder vooronderzoek in groen (www.geopunt.be)

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein in gebruik is als grasland.

Landschappelijk bodemonderzoek is wel relevant om de bewaringstoestand van de bodem beter in te kunnen schatten omwille van de leemontginning in de omgeving en aan de randen van het onderzoeksgebied. Mogelijk hebben de ontginningen ook elders binnen het onderzoeksgebied het bodemarchief verstoord.

Er dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden indien een goede bewaring van het bodemarchief wordt vastgesteld, om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het terrein kent een gunstige landschappelijk ligging op de overgang van de top van de Potaardeheuvel naar de noordoostelijke helling. Ter hoogte van de Potaardeberg zijn er in de omgeving van het onderzoeksgebied slechts weinig archeologische waarden gekend. Ter hoogte van drie terreinen op de zuidelijke flank van de Potaardeberg werd erosie vastgesteld en een proefsleuvenonderzoek op de noordelijke flank bleek negatief. Dat het onderzoeksgebied wel degelijk archeologisch potentieel kent blijkt uit de vaststelling van een vluchtburg uit de late ijzertijd ten zuidoosten van het onderzoeksgebied op de zuidoostelijke flank van de heuvel ten zuiden van de Tangebeek. De kunstmatige aardewerken zouden duiden op een Nervische versterking en/of Romeinse bewoning. Op een luchtfoto van 2000-2003 is op ca. 70 m ten noordwesten van het onderzoeksgebied een circulaire structuur te zien met een diameter van ca. 15 m (buitenzijde) die mogelijk als kringgreppel kan geïnterpreteerd worden. Een mogelijke verklaring is dat het om een gracht gaat van een begravingstructuur uit de metaaltijden. Dit wijst ook op het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied. Het potentieel op steentijd artefactensites wordt laag ingeschat omwille van de grote afstand tot de dichtstbijzijnde beek en het ontbreken van relevante archeologische waarden uit de steentijd in de omgeving.

Aan de hand van het bureauonderzoek wordt voor een groot deel van het onderzoeksgebied een goede bewaring van het bodemarchief verwacht. De bodemkaart in combinatie met het digitaal hoogtemodel maakt duidelijk dat in het uiterste zuiden en aan de zuidwestelijke rand van het onderzoeksgebied leemwinning heeft plaatsgevonden die hier voor een verstoring van het bodemarchief heeft gezorgd. Een evaluatie van de geplande bodemingrepen geeft aan dat het bodemarchief binnen een groot deel van het onderzoeksgebied bedreigd is. Gezien het archeologische potentieel van het terrein is daarom verder archeologisch vooronderzoek aangewezen in de zone van ca. 2805 m² waar een goed bewaard bodemarchief te verwachten is.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Leuven.

Bruggeman, J., 2017: *Archeologienota Grimbergen – Sparrenlaan*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 480).

Cléda, B./L. Coremans/N. Reyns, 2016: *Archeologisch vooronderzoek Grimbergen – Spaanse Lindebaan 50, Sint-Servaesveld*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 312).

Degryse, H./S. Bourgeois, s.d.: *Grimbergen, Sparrenlaan – aanleg erosiebekkens*, s.l.

Louis, A., 1961: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Vilvoorde 73 W*, Gent.

4.2 Websites

Cartesius (2021)

<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)

<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2021)

<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2021)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

